

UDK 37.015.31.37.0

Shoxjaxon XASANOV,
FarDU mustaqil tadqiqotchisi
E-mail: Shoz0403.sx@gmail.com

PhD, dotsent J. Obidov taqrizi asosida

THE INFLUENCE OF THE METHODS OF DEVELOPING PEDAGOGICAL INTENTIONS ON THE BASIS OF A COLLABORATIVE APPROACH ON PEDAGOGICAL INTENTIONS

Annotation

This article provides information about the influence of collaborative approach-based methods on pedagogical intentions in the training process of future teachers based on a collaborative approach. Changing the existing content and methods of training future teachers in a higher educational institution based on new requirements, as well as approaches aimed at developing the educational process of methods based on the collaborative approach of the teacher and the student, are discussed.

Key words: Educational process, collaboration, pedagogical intention, educational efficiency, creative thinking, mastering skills, personality formation.

KOLLABORATIV YONDASHUV ASOSIDA PEDAGOGIK INTENSIYALARINI RIVOJLANTIRUVCHI METODIKALARNI PEDAGOGIK INTENSIYALARGA TA'SIRI

Annotatsiya

Ushbu maqolada kollaborativ yondashuv asosida bo'lajak o'qituvchilarni o'quv jarayonida kollaborativ yondashuv asosidagi metodikalarning pedagogik intensiyalarga ta'siri xususida ma'lumot berilgan. Oliy ta'lim muassasasida bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlashning mavjud mazmuni va usullarini yangi talablar asosida o'zgartirish, shuningdek, uning mohiyati o'qituvchi hamda talabning kollaborativ yondashuv asosidagi metodikalarning o'quv jarayonini rivojlantirishga qaratilgan yondashuvlar muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: O'quv jarayoni, kollaboratsiya, pedagogik intensiya, ta'lim samaradorligi, ijodiy fikrlash, ko'nikmalarni o'zlashtirish, shaxsning shakllanishi.

ВЛИЯНИЕ МЕТОДОВ РАЗВИТИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ НАМЕРЕНИЙ НА ОСНОВЕ СОВМЕСТНОГО ПОДХОДА НА ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ НАМЕРЕНИЯ

Аннотация

В данной статье представлена информация о влиянии методов, основанных на кооперативном подходе, на педагогические намерения в процессе подготовки будущих учителей, основанных на кооперативном подходе. Обсуждаются изменения существующего содержания и методов подготовки будущих преподавателей в высшем учебном заведении с учетом новых требований, а также подходы, направленные на разработку методов образовательного процесса, основанных на совместном подходе преподавателя и студента.

Ключевые слова: Учебный процесс, сотрудничество, педагогическое намерение, эффективность обучения, творческое мышление, овладение умениями, формирование личности.

Kirish. Bugungi kunda bo'lajak o'qituvchilarni pedagogik intensiyalarini rivojlantirish va kollaborativ yondashuv asosida ta'lim sifatini oshirish masalalari dolzarb ta'limiy muammolardan biri bo'lib qolmoqda. Bo'lajak o'qituvchilarni o'qitish jarayonida ularning pedagogik faoliyatini tashkil etuvchi metodik ko'nikmalarini rivojlantirish uchun pedagogika fani doirasidagi metodik malakalar ayniqsa kollaborativ yondashuv asosida o'qitishga o'rgatishga tayyorlash jarayoniga katta e'tibor qarotish lozim.

Ma'lumki, XX asrning oxiri XXI asrning boshlariga kelib, ta'lim jarayoni subektlari faoliyatiga nisbatan yangicha yondashuvlar vujudga keldi. Bu yondashuvlarning mushtarak ahamiyati shundaki shaxslararo munosabatlar o'zaro hamkorlik jarayonida yangi sifat ko'rsatkichlariga ega bo'ladi va kutilgan natijani beradi. Pedagogik kollaboratsiyaning ta'lim jarayoni subektlari faoliyatida yangicha sifat o'zgarishlarining shakllanishi va namoyon bo'lishiga ko'maklashadi. Pedagogik kollaboratsiyaning muhim jihati shundaki, u ta'lim jarayoni subektlari faoliyatini muayyan tarzda uyg'unlashtirishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Lotin tilida "laboro" fe'li "ishlamoq" ma'nosini bildirgan holda uning

hosilasi sifatida "collaboro" – "hamkorlik qilmoq, birga ishlamoq" ma'nolarini bildirgan so'z hosil bo'lgan va "kollaboratsiya" so'zi fransuz tiliga o'zlashtirilgan. Kollaboratsiya (fransuzcha-collaboration) – umumiy manfaatga birga erishish uchun ikki yoki undan ko'proq kishining sherikchiligini anglatadi [1].

O'zbek tilining izohli lug'atida "Hamkor – forscha "همکار" ish faoliyatida hamkor bo'lish, ayni bir ishda birgalashish, uni teng bajarish" [2].

Pedagogikada kollaboratsiya – umumiy maqsadlar yo'lida birgalikda hamkorlik qilishi, tajriba almashishi, o'rganishi, maslahatlashishini anglatadi. Bunda pedagogik jarayon ishtirokchilari kengqamrovli hamkorlik jarayonlari obyektini hisoblanadi. Keng ma'noda kollaboratsiya jarayonlari ta'lim tashkilotidagi muammoni hal qilish, vazifani bajarish yoki qo'yilgan ta'limiy maqsadga erishish uchun jamoaviy ishlarni tashkil qilish imkonini beradigan pedagogik strategiyani anglatadi.

Intensiya (lat. - istak) - insonning obyektlar va hodisalarni bilishga bo'lgan tug'ma istagi, odamning ongini ma'nolarni bilishga yo'naltirish qobiliyati [3].

Pedagogika sohasida intensiya tushunchasi N.A.Aminova tomonidan ta'limda maqsadga yetishish ko'nikmasi sifatida qaralgan.

XIX asrda fangan Intensiya tushunchasi Nemis olimi Frans Brentano tomonidan "Intensiyaviylik" konsepsiyasi bilan kirib keldi, uning konsepsiyasi insonning ma'lum predmetga nisbatan ongli ravishda yo'nalganligi bilan tavsiflangan [4].

Biz o'zimizning tadqiqot ishimizda kollaborativ o'qitish va pedagogik intensiya atamalariga quyidagicha ta'rif berdik. Kollaborativ o'qitish – ikki va undan ortiq ta'lim oluvchi va o'qituvchilarning, birgalikdagi ma'lum maqsad va manfaat yo'lidagi o'qitish faoliyati hisoblanadi.

Pedagogik intensiya - bu o'qituvchi va o'quvchining ta'lim jarayonida maqsadli ravishda amalga oshiriladigan didaktik va pedagogik faoliyatidir. Bu tushuncha o'z ichiga o'qituvchining dars rejasini tuzishdan tortib, ta'lim berish metodikalarini tanlash, o'quvchilarni motivatsiyalash, ularning bilimlarini nazorat qilish va baholash, hamda ta'lim jarayonini refleksiya qilish kabi qadamlarni qamrab oladi.

O'rta osiyo mutafakkirlari al-Buxoriy, at-Termiziy, Axmad Yassaviy Najmiddin Kubro, al-Farobiy, ibn Sino, Abu Rayxon Beruniy kabilarning ilmiy-nazariy merosida o'qituvchilar va ta'lim oluvchilar orasidagi birgalikdagi, do'stona munosabat masalasiga ham alohida e'tibor qaratilgan va ijtimoiy hamkorlik muammosining ijtimoiy-psixologik jihatlarini kollaborativ faoliyat ko'rinishida bayon qilingan va ilmiy jihatdan ma'lum darajada asoslangan. Demak, biz tadqiqot uchun tanlagan muammoning ayrim qirralari sharqning qomusiy olimlari nazaridan ham chetda qolmagan. Pedagogik kollaboratsiya masalasining samaradorlik jihatini ajdodlar tajribasi ham kafolatlaydi, desak mubolag'a bo'lmaydi.

Pedagogik intensiyalar xorijlik Li Shulman tomonidan o'rganilgan. Uning o'qituvchilarning pedagogik bilimlari, maqsadlari va ular orasidagi bog'liqliklar haqida tadqiqotlari diqqatga sazovordir. Li Shulman o'qituvchilarning mukammal bilim bazasini talab qiladigan "pedagogical content knowledge" (PCK) konsepsiyasini ishlab chiqqan. U o'z konsepsiyasida "O'qitishni o'quvchilarning tushunishini osonlashtirish maqsadida bilimlarni o'zgartirishni nazarda tutadiganlar nafaqat tegishli mazmun bilimlariga, balki ushbu bilimlarni o'quvchilarga ochiq qilish uchun zarur bo'lgan pedagogik ko'nikma va tushunchalarga ham ega bo'lishlari kerak. Ushbu noyob tarkib va pedagogika majmuani men "pedagogik mazmun bilimi" (PMB) deb atadim" deb qayd etadi [5].

Kollaborativ yondashuv asosida o'qitish jarayonida pedagogik intensiyalarni rivojlantirish bir-biriga bog'liq bo'lgan faoliyat turidir. Ya'ni ta'lim faoliyatining uzviy bir-birini to'ldiruvchi mavzulashtirilgan o'quv dasturiga singdirish talaba shaxsida pedagogik intensiyalarni namoyon bo'lishiga olib keladi.

Pedagogik intensiyalar pedagog shaxsining pedagogik mahorati va uning xususiyatlarini fundamental asosi hisoblanadi. Tom ma'noda, pedagogik kollaboratsiya va pedagogik intensiyalar bir biriga bog'liq holda o'quv faoliyatida muhim o'rin tutib kelgan. Rossiyalik olim V.M.Myasishevning ta'kidlashicha, shaxs – o'zaro hamkorlik va boshqalar bilan munosabatning mahsuli sifatida namoyom bo'lishi ta'kidlangan [6]. O'tgan XX asrning 80-90-yillarida ijtimoiy-psixologiya, mexnat va boshqaruv psixologiyasi sohalarida hamkorlik faoliyatini amalga oshiradigan guruhli faoliyat muammosini o'rganishga qiziqish birmuncha o'sdi. Xuddi shu sababli ham rus olimi B.F.Lomov faoliyat o'z-o'zidan bo'lmaydi, balki jamiyat faoliyati bilan uygunlashgan xolda namoyon bo'ladi deb ta'kidlagan edi [7].

Pedagog – novatorlarning dastlabki yig'ilishi 1986-yil oktabr oyida Moskva yaqinidagi Peredelkina qishlog'ida

tashkillandi. Uchrashuv natijasida "Hamkorlik pedagogikasi tezislari" 1986-yil 18-oktabrda "Uchitelskaya" gazetasida e'lon qilindi. Ushbu tezislar kollaborativ o'qitish asosida ta'limda yangi yo'nalishni ochib berilishiga turtki vazifasini bajardi.

Kollaborativ o'qitishning asosiy g'oyalari keyinchalik Amerikalik olimlar Jorj Aronson (1978), Rodgers va Devid Djonsonlar(1987) Robert Slavin, (1990), hamda Isroillik olim Shlomo Sharan (1988) tomonidan taklif qilingan va uslubiy jihatdan tavsiflangan. Ularning tadqiqotlari o'quv jarayonini insonparvarlashtirish g'oyalarini targ'ib qilgan.

D.B.Millerning qayd etishicha, hamkorlik vaziyatida umumiy maqsad mavjud bo'lib, guruhlariga taqsimlangan o'quvchilarning hammasiga vazifalar bo'lib beriladi, raqobat vaziyatida guruhning har bir a'zosi yaxlit tarzda qo'yilgan maqsadga individual erishishi talab etiladi [10]. Ta'limdagi umumiy va shaxsiy muammoli vaziyatlarni hal etishda mavjud vazifalarni o'quv faoliyati qatnashchilarining xususiyatiga qarab taqsimlash, ushbu vaziyatni yechilishni osonlashishiga olib keladi.

Xorijiy tadqiqotlarda hamkorlikda o'qitishning guruhli shaklining imkoniyatlarini ochib berishga alohida ahamiyat qaratilgan. Jumladan, D.V.Jonson, R.T.Jonsonlar o'quvchilarning individual o'quv-bilish faoliyatini kichik guruhlardagi birgalikda ishlash bilan uyg'unlashtirishni taklif etishgan [11]. D.de Friz (D. DeVries) va K.Edwards (K.Edwards) o'quv-bilish faoliyatidagi o'quvchilarning birgalikdagi faoliyatini tashkil etishning guruhli shaklini tashkil etishning o'yin usullarini bayon etishgan[12]. Kollaborativ yondashuv asosidagi o'qitish jarayonida o'quvchilar uchun qulay ta'lim sharoitini yaratish katta samaradorlik beradi.

Natija va muhokama. Ushbu masala yuzasidan kollaborativ yondashuv asosida pedagogik intensiyalarni rivojlantiruvchi metodik turlarga oid o'qitishning interfaol metodlari namunalarini taklif etamiz. Bu namuna kollaborativ xarakterga ega bo'lgan guruhlarda o'qitish metodikasiga tayanilgan.

Bu metodlarni interfaol yoki interaktiv metodlar deb ham atashadi. Interfaol metodlar deganda - ta'lim oluvchilarni faollashtiruvchi va mustaqil fikrlashga undovchi, ta'lim jarayonining markazida ta'lim oluvchi bo'lgan metodlar tushuniladi. Bu metodlar qo'llanilganda ta'lim beruvchi ta'lim oluvchini faol ishtirok etishga chorlaydi. Ta'lim oluvchi butun jarayon davomida ishtirok etadi. Ta'lim oluvchi markazda bo'lgan yondoshuvning foydali jihatlarini quyidagilarda namoyon bo'ladi: ta'lim samarasi yuqoriroq bo'lgan o'qish-o'rganish, ta'lim oluvchining yuqori darajada rag'batlantirilishi, ilgari orttirilgan bilimning ham e'tiborga olinishi, o'qish shiddatini ta'lim oluvchining ehtiyojiga muvofiqlashtirilishi, ta'lim oluvchining tashabbuskorligi va mas'uliyatining qo'llab - quvvatlanishi, amalda bajarish orqali o'rganilishi, ikki tarafdin fikr-mulohazalarga sharoit yaratilishi.

Tadqiqot ishida pedagogik intensiyalarga ta'sir ko'rsatuvchi kollaborativ yondashuvga asoslangan ta'lim metodikalarini tavsiya etilgan. Quyida ushbu metodikalarni tavsifi keltirilgan.

Axborot almashish - dars mavzusini savol javoblar orqali o'zlashtirishga asoslangan metodika.

Qiziqarli rollar darsi - qiziqarli rollar ijrosini ta'minlash asnosida savollarga javob topish orqali mustaqil fikrlashni o'rgatish metodikasi.

Hamkorlikda muammolarni hal qilish darsi - o'quvchilarning bir nechta guruhlariga bo'linib muammoli vaziyatni yechish orqali bilimlarni mustahkamlash mashqi.

Hamkorlikda o'zaro o'rganish darsi - o'quvchilarning dars mazmuni bo'yicha matnning ayrim abzatslari yoki shunga

o'xshash kichik bo'laklarini bir-birlariga tushuntirishlarini tashkil etish orqali mavzuni o'zlashtirish darsi.

Liderlik darsi - dars mavzusini o'quvchilar tomonidan tushuntirib berilishini tashkil etish orqali o'quvchilar faolligini oshirish mashqi.

Raqobat darsi - sinfdagi o'quvchilarning bir yoki bir nechta mavzu bo'yicha oldindan tayyorgarlik ko'rgan holdagi tanlovini tashkil etish, g'oliblarni aniqlash darsi.

Dual dars - o'quvchilarning juft bo'lib, dars mavzusini birgalikda o'zlashtirishi yoki bir-birining bilimlarini mustahkamlash darsi. Bunda zarur bo'lganda juftliklar dars davomida turlicha o'zgartirilishi mumkin.

Dialogik dars - o'quvchilarni mustaqil fikrlashga o'rgatish va o'z fikrlarini bayon etish ko'nikmalarini rivojlantirish maqsadida dars mavzusini o'quvchilar bilan dialoglar tashkil etish orqali tushuntirish va mustahkamlash mashqlaridan iborat.

Liberallik darsi - o'quvchilarning navbatma-navbat ishtiroki asosida yangi mavzuni o'zlashtirish yoki o'tilgan darsni takrorlab, mustahkamlash mashqlaridan iborat.

Innovatsiyalar darsi - o'quv fani sohasidagi yoki ijtimoiy hayotga tegishli yangiliklarni joriy qilish, shuningdek o'quvchilarning ijodiy faoliyatlari natijalarini amalda qo'llash bo'yicha taklif va loyihalar bilan tanishirish darsi bo'lib, o'quvchilarning bilimlarini oshirish, ijodiy qobiliyatlarini

Tavsiya qilingan metodikalarni pedagogik intensiyalarga ta'sir ko'rsatish darajasi

Intensiya	Ta'limiy	Tarbiyaviy	Motivatsion	Muloqot	Diagnostik	Innovatsion	Ijodiy
Metodika							
Axborot almashish darsi	•	•	••	•••	••	•••	•••
Qiziqarli rollar darsi	••	••	•••	••	•	•••	•••
Hamkorlikda muammolarni hal qilish darsi	••	••	••	•••	•	••	••
Hamkorlikda o'zaro o'rganish darsi	•••	•••	••	•••	•••	•	•••
Liderlik darsi	••	••	••	••	••	••	•••
Raqobat darsi	••	••	••	•	•••	•	•••
Dual dars	•••	•••	••	••	•	••	•
Dialogik darsi	••	••	•	••	••	•	•
Liberallik darsi	•••	••	••	•••	••	•	•
Innovatsiyalar darsi	••	••	••	••	••	•••	•••

Yuqorida keltirilgan jadval asosida o'quv faoliyatini yo'lga qo'yishda foydalanish mumkin. Ushbu metodikaning joriy etilishida dastlab talabalar hamkorlikdagi bu jarayonga kirishguncha bo'lgan vaqt davomida noan'anaviy o'qitish uslubida farqli o'laroq qiyinchilikga duch kelsa-da, biroq talabalarda amaliy ko'nikma va malaka hosil bo'lgach, bu vazifa ularning o'quv jarayonidagi ma'lum bir ajralmas qismga aylanib qoladi. Talabalarda ushbu metodika yuzasidan kompetensiya hosil bo'lishi uchun, bizning fikrimizcha, talabalarning intellektual salohiyatiga qarab bir qancha vaqt kerak bo'ladi va bu vaqt mobaynida bo'lajak o'qituvchilar fan yuzasidan ijobiy natijaga erishishi ko'zda tutilgan.

Xulosa. Oliy ta'lim muassasalarida o'qitiladigan fanlar bo'yicha yangilangan o'quv reja asosida fan dasturlarining yangi avlodi ishlab chiqish. bu esa, o'qitish sifatini tubdan yaxshilash bo'yicha ijobiy samaradorlikka

rivojlantirishga xizmat qiladi. Hamkorlikda o'qitishning asosiy g'oyasi: o'quv topshiriqlarini nafaqat birgalikda bajarish, balki hamkorlikda o'qish o'rganishdir.

Yuqorida keltirilgan metodlarning barchasini o'qitiladigan bir mutaxassislik fani doirasidagi 1 dars davomiyligi bo'yicha qo'llashimiz, mumkin bo'ladi. Ushbu metodlarda bo'lajak o'qituvchilarga ta'lim berish ularda dars faoliyatini avvalgi bobda keltirilgan pedagogik intensiyalarni rivojlantiradi. Ushbu fikrlarga tayangan holda o'qitiladigan bir mutaxassislik fani doirasidagi 1 dars davomiyligi bo'yicha darsning metodik tavsiyalarini bo'lajak o'qituvchilarni pedagogik intensiyalariga ta'sir ko'rsatish doirasiga nisbatan 3 guruhga bo'lishni tavsiya qildik.

1. Quyi daraja. Bo'lajak o'qituvchilarni pedagogik intensiyalariga quyi darajada ta'sir ko'rsatadigan ya'ni ta'sir doirasi darsning uslubiy tashkillanishiga qarab past darajadagi omilga ega metodikalar (•).

2. O'rta daraja. Bo'lajak o'qituvchilarni pedagogik intensiyalariga o'rta darajada ta'sir ko'rsatadigan ya'ni ta'sir doirasi darsning uslubiy tashkillanishiga qarab o'rta darajadagi omilga ega metodikalar (••).

3. Yuqori daraja. Bo'lajak o'qituvchilarni pedagogik intensiyalariga yuqori darajada ta'sir ko'rsatadigan ya'ni ta'sir doirasi darsning uslubiy tashkillanishiga qarab yuqori darajadagi omilga ega metodikalar (•••).

erishishni ta'minlaydi. Shularni e'tiborga olgan holda fanlarini hamkorlikda interaktiv faol metodlar asosida o'qitish zamonaviy konsepsiyasini ishlab chiqish dolzarb masalalaridan biriga aylandi. Belgilangan malaka talablari darajasida talabalar tomonidan bilimlarning egallanishida qo'llaniladigan uch toifadagi pedagogik usullar mavjud. Birinchi toifadagi an'anaviy usullar bilimlarni "Yetkazib berish" tamoyiliga asoslanadi. Ikkinchi toifadagi noan'anaviy yoki interaktiv usullar "Faollashtirish" tamoyiliga suyanadi. Uchinchi toifadagi ilg'or yoki zamonaviy usullar ta'lim-tarbiya jarayonini jadallashtirish va samaradorligini oshirish tamoyilidan kelib chiqadi. Mazkur usullar haqida bo'lajak o'qituvchilaridan yetarli darajada tushunchaga ega bo'lish, ulardan to'g'ri va o'rinli foydalana olish malakasi talab etiladi.

ADABIYOTLAR

1. <https://kun.uz/news/2019/02/12/kunuzdan-innovatsion-lugat-trendsetterdan-startapgacha>.
2. O'zbek tilining izohli lug'ati. – Toshkent.: "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti. 2006. –B. 35
3. Bezrukova V.S. Osnovi duxovnoy kulturi (ensiklopedicheskiy slovar pedagoga). – Yekaterinburg. 2000. – S. 937.
4. Brentano F. Izbranniye raboti. M., 1996
5. Shulman, L. S. (1986). Those who understand: Knowledge growth in teaching. Educational Researcher, 15(2), –P. 4-14
6. <https://ru.wikipedia.org/wiki/Vikipediya>. Svobodnaya ensiklopediya
7. <https://ru.wikipedia.org/wiki/Vikipediya>. Svobodnaya ensiklopediya

8. Mavlonova R.A., Rahmonqulova N., Matnazarova K., Xolmatov P., Shirinov M. Pedagogika. (2016). Darslik. - T.: «Navro'z».
9. Pedagogika (pedagogika nazariyasi va tarixi): O'qituvchilar tayyorlash va pedagogika fani ta'lim sohasi bakalavriat yo'nalishi uchun darslik/ M.X. Toxtaxodjayeva, S. Nishonova, J. Hasanboyev, M. Usmonboyeva, S. Madiyarova, A. Qoldibekova, N. Nishonova, N. Sayidahmedov; O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta-maxsus ta'lim vazirligi. — Toshkent: «O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati» nashriyoti, 2010. —B. 400.
10. May M.A., Doob L.W. Competition and Cooperation / M.A. May, L.W. Doob. — New York: Social Science Research Council, 1997.
11. Johnson D.W., Johnson R.T. Cooperation and the use of technology. In J. M. Spector, M. D. Merrill, J. van Merriënboer, & M. Driscoll (Eds.), Handbook of research on educational communications and technology. — New York: Taylor & Francis, 2008. — P. 1017-1044.
12. DeVries, D., Edwards K. Learning games and student teams: Their effects on classroom process / D. DeVries, K. Edwards. — American Educational Research Journal. — 1993. — №10. — P. 307-318